

Teleki Pál finnországi tanulmányútja 1924-ben

I.

A finn–magyar néprokossági eszme megerősítését célzó tevékenység egyik legjelentősebb eredménye volt Teleki Pál (1879–1941), földrajztudós, Magyarország korábbi miniszterelnöke (1920–1921) által vezetett 34 fős tudományos finnországi tanulmányút sikeres megszervezése 1924 június–júliusában. Ez volt az első, külföldön kutató magyar expedíció az I. világháború után, egyben az első hosszabb találkozás is a „testvérországok” tudósai között. A rokosság eszméjének magyarországi aktivistái számára az eredmény kellő alapot jelentett az 1928-ban Budapesten megrendezésre kerülő finn–ugor kulturális kongresszushoz. A helyi újságok szorosán követték az expedíció útját Helsinkiből Finnország legismertebb nevezetességein keresztül egészen Petsamóig és a Jeges-tengerig. A társaságot ünnepelt vendégként fogadták az egyes településeken. Külföldi kutatócsoportok ritkának számítottak akkoriban Finnországban, és miután magyarok voltak a tagjai, a finnek az átlagnál is jobban ki akarták fejezni a vendégszeretetüket. Csak az 1931-ben Helsinkiben megrendezett kulturális kongresszus követelt ennél többet a fő támogatóktól, a *Finnség Szövetségtől* és az *Egyetemi Rokon Nép Klubtól*. A magyarok Lengyelországon és a Baltikumon keresztül érkeztek az országba, s mielőtt átkeltek a Finn-öblön, megálltak Tallinnban a második finnugor kulturális kongresszuson, ahol az expedíció néhány tagja előadást tartott.

Mivel a két ország tudományos kapcsolataiban ritka alkalomról van szó, meg kell világítani a magyar fél motívumait és azokat a tudományos érdekeket, amelyek történetesen Finnországba vitték a delegációt, és nemkülönben a finnek készségét az akció támogatására. Az 1920-as évek elején ennek a két országnak a nemzetközi helyzete kívánatosra tette a külföld felé való nyitást – a barátság és a rokosszenv kinti keresését. Finnország ekkor vált csupán függetlenné, és azok a finn mozgalmi körök, amelyek a rokossági kapcsolatok ügyében is aktív szerepet játszottak, nemcsak Kelet-Karjaláról és Nagy-Finnországról (*Suur-Suomi*) álmodoztak, s nemcsak a közeli rokon népeken próbáltak segíteni, hanem ennél kiterjedtebb kapcsolatokat építettek minden finnugor néppel, amennyiben az lehetséges volt. A Magyarország irányában való nyitást az 1910-ben alapított *Turáni Társasággal* megteremtett kapcsolatok jelentették,

melynek egyik alapító tagja és elnöke Teleki Pál volt.¹ Magyarország módfelett megszenvedte az I. világháborút és annak minden következményét. Magyarország vezetése, Telekit is beleértve, hitt abban, hogy a magyar–finn kulturális kapcsolatokban is hangoztatott revíziós propaganda elősegíthetné a revíziós törekvések sikerét. Teleki a Trianont elítélő *Külügyi Társaság* befolyásos vezető tagjai közé tartozott és revíziós koncepciója Magyarország európai helyzetéről alkotott földrajzi elméletén alapult. Az úgynevezett történelmi Magyarország szétdarabolt állam volt ugyan, továbbra is le lehetett azonban írni – történelmi és földrajzi alapon – egységes egészként, mint a Kárpát-medence uralkodóját. Ezt a képet sugallták a finneknek Magyarországról Teleki finn házigazdái is a szóban forgó kutatóút során.

Az előbbinél lényegesebb motívuma volt a finnországi utazásnak, hogy a magyarországi oktatáspolitikában különösen nagy hangsúlyt nyert a bővülő lehetőségek megeremtése fiatal diákok és kutatók számára; kapcsolatok építése, távoli vidékeken való tapasztalatszerzés és új kutatási témák keresése kapott különösen nagy hangsúlyt. Finnországban a magyarokat különösen Lappföld különleges természeti adottságai vonzották. Ebből a gondolatból született meg később az a terv, hogy fiatal kutatókat, sőt gyerekeket küldjenek hosszabb időre a rokon néphez, hogy ott lakva megismerhessék annak életmódját és kultúráját. Hamar kiderült azonban, hogy a finnországi fejlett viszonyok, például az elektromos árammal ellátott falvak, a jó minőségű utak, és általában a modernizált szociális és gazdasági élet, olyannyira kiváltották a magyarok őszinte csodálatát, hogy követendő példának tekintették őket.²

1 A Turáni Társaság a magyar elit mozgalma volt, amely a magyar politikai és gazdasági elit tagjait, arisztokratákat, értelmiségieket és különösen a Kelet-kutatókat gyűjtötte egybe. A trianoni katasztrófa után új szellemi tőkét gyűjtött Magyarország felemeléséhez, ami az ország külpolitikájának új irányba történő orientálódását is jelentette: mivel a Nyugat cserbenhagyta Magyarországot, most keleten és északon kerestek erre kárpótlást. A társaság igyekezett összehozni egymással a törököket, bolgárokat, mongolokat, finneket és japánokat, rábírva őket a magyarokkal való együttműködésre a tudományok, a művészetek, a nemzetgazdaság és az oktatás területén. Az 1920-as évek elején kapcsolatokat épített ki a társaság a rokon népek diplomatáival, sajtójával, az oktatásügygel; az általa szorgalmazott kutatások súlypontja eltolódott a magyarok nyelv- és „faji rokonai”, a finnugorok és a tatár-török népek felé. A finnugor ügyeket az 1923-ban alapított Finn–Észt Intézet vezetője, az irodalomtörténész, költő és műfordító Bán Aladár (1871–1960) intézte. A kapcsolatokat Finnországgal az 1921-es első finnugor kultúrkongresszus után kezdte el kiépíteni. Az ő hozzájárulása Teleki útjának a megszervezéséhez figyelemre méltó volt. Ld. Unkarilaisen Turanilaisen Seuran historia ja toiminta [A magyar Turáni Társaság története és működése]. *Fenno-Ugria* 2(1925) 153–155. Vö. *Ablonczy Balázs*: Teleki Pál. Bp. 2005. 105–106., 110.

2 *Teleki Pál*: Bevezető a „Turán” című folyóirathoz. In: *Uő*: Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk., az utószót írta: Ablonczy Balázs. Bp. 2000. (Millenniumi Magyar Történelem. Politikai gondolkodók) 11–12.; *Ablonczy B.*: i. m. 207.; *Zeidler Miklós*: A revíziós gondolat. Bp. 2000. 88., 93., 95. Az először 1925-ben felvetődött gondolat a magyar gyerekek Finnországba küldéséről anyagi források híján abban az időben nem válhatott valóra. Ld. Faragó József levelét Ispánovits Sándornak, 1925. jan. 19. *Suomalaisuuden Liitto*. S 23, 110/III, 20 Ea5. KA.

Mivel már az 1800-as évek végén tudományos bizonyítást nyert, hogy a finnek és a magyarok nyelvrokonok, az 1920-as évektől kiterjeszthették a kutatást a közösnek tekintett származás és kultúra jellegzetes vonásainak a tanulmányozására, illetve a még „modernebb” tudományok irányába. Közelebbről megvizsgálva a kérdést, az 1920-as évek közepétől a hagyományos nemzeti tudományokról, mint a nyelvtudomány (Jalava és Szinnyi) és az etnográfia, az érdeklődés a földrajz, növénytan és orvostudomány felé kezdett eltolódni, sőt emellett a nemzetgazdaság, az antropológia és a jogtudomány felé fordult. A rokon népek akkori viszonyait és problémáit kívánták vizsgálni. Az új orientáció megmutatkozik Teleki útjának a tudományos sokrétűségében is. 1906-os skandináviai körutazása során Telekiben megfogalmazódott a finnországi kutatóút megszervezésének a gondolata, amelynek a központi elemét az képezte volna, hogy egyesítsék a földrajzi-történelmi övezetek (tájak) és az ott élő embertípusok vagy fajok kutatását.³ Teleki szerint a fajtípus a gének és a környezet vagy milió kölcsönhatása következtében formálódott, végső fokon a milió határozta meg, hogy hogyan körvonalazódott a típus.⁴ Ez fejlődött azután néppé, amely megfelelő lakóhelyet épített magának a környezetéből, esetleg államot hozott létre, ahogyan a magyarok is tették: ugor szülőhelyükről dél felé vándorolva előbb „nomád pásztorokká” váltak, majd Etelközből Magyarországra érve a Duna völgyében kulturális felsőbbiséget élveztek a többi nemzetiséghez képest. Ugyanígy tettek korábban a szlávok, akik nyugat felé szorították a „mongol-finneket”. Teleki kezdetben Törökországban és Távol-Keleten talált turáni rokon népeket, de hamar felismerte, hogy a finnek szintén a turáni népekhez tartoznak;⁵ nem osztotta ugyanakkor tagtársának, Paikert Alajosnak valószerűtlen nagyturáni eszméit a magyarok és dalmátok vagy a németek szövetségéről. A magyaroknak az a legjobb, ha megtartják „fajuk alakíthatóságát” a szomszédaikhoz fűződő kapcsolataikban. Mindkét népben, a magyarban és a finnben megvolt még szerinte a turáni jelleg, amely kezdetől fogva keleti népekké tette őket, ők most a Nyugat előretolt bástyái a bolsevizmussal szemben.⁶ A magyarok Teleki koncepciója szerint a szlávok és a germánok között maradt turáni ütköző legnyugatibb, a finnek annak a legészakibb ága és erődítménye.

3 *Ablonczy B.*: i. m. 112.

4 *Teleki Pál*: Táj és faj. In: *Új*: Válogatott politikai írások és beszédek i. m. 14., 18.

5 A 'turáni' elnevezés az oxfordi szanszkritprofesszortól, Friedrich Max Müllertől származik (1823–1900), aki a török („Turkie”) és finn („Finnic”) nyelvet beszélő 'fajokat' értette rajta, melyek feltételezett őshazája (valahol!) az eurázsiai pusztán lehetett. Ezek a nyelvek, az evolucionista kultúraértelmezés szerint, az „árja” nyelveknél alsóbb fejlődési fokon álló nyelveket képviseltek, mivel nem politikai nyelvek voltak (nem volt államépítéssel kapcsolatos szókincsük); e szabály alól a magyarok és a finnek képeztek kivételt. Róluk lehet így csupán nemzetként beszélni a szó valódi értelmében. A magyarok az árjakkal egyenrangúaknak tekintették magukat, a finnek önálló nemzetnek tartották magukat, és igyekeztek elhatárolódni az árjak által lenézett mongoloiktól. Ld. *Friedrich Max Müller*: *Lectures on the Science of Language*. I. London, 1861. 304. Müller elméletéről és annak hatásáról bővebben: *Anssi Halmesvirta*: *The British Conception of the Finnish 'Race'*, *Nation and Culture*, 1760–1918. Helsinki, 1990. (*Studia Historica* 34.) 116–121.

6 *Teleki P.*: Táj i. m. 21–22., 25.

A tanulmányút előkészületeiben Finnországban a *Finnség Szövetség* és az *Egyetemi Rokon Nép Klub* vett részt. A finn szervezők a kutatóút gyakorlati megszervezéséért Magyarországon felelős Kogutowicz Károlytól (1886–1948), a szegedi egyetem összehasonlító földrajz professzorától és a *Magyar Földrajzi Intézet* igazgatójától szereztek tudomást a magyar kívánságokról. Kogutowicz azt panasolta a *Finnség Szövetség* titkárának, Rafael Engelbergnek (1882–1962),⁷ hogy a szomszéd országok, mint Románia szét akarják rombolni a magyar kultúrát. Mi több, a diákjai – anyagi eszközök híján és a magyar korona alacsony árfolyama miatt – nem utazhattak egyénileg tanulmányozni például az Alpokat, a Jeges-tengert vagy Finnországot; ennek a tanulmányútnak a költségeit is főként a Teleki által előteremtett állami pénzből és a professzorok pénztárcájából finanszírozzák. Annak érdekében, hogy a finnek elfogadják a tanulmányútra tett ajánlatát, Kogutowicz Teleki közéleti szerepét hangsúlyozta, és megígérte, hogy a magyar egyetemisták finnországi előadásokkal és kórusfellépésekkel hálálják majd meg a kedvezményes vonat- és hajójegyeket, valamint az ingyenes étkezést. A finn kollégáknak ugyanakkor felajánlotta a vendéglátás viszonzását Szegeden. Kérte továbbá, hogy küldjenek neki egy Finnországról szóló filmet, amelyet bemutatathat a magyar egyetemisták szövetsége, a *Turul* estjei.⁸

A tekintélyes expedíció támogatása érdekében a Budapesten tartózkodó konzul, Alfred Jotuni is megszólalt, kérve a *Finnség Szövetség* rokon népi tagozatának elnökét, Matti Pesont, hogy anyagi eszközökkel segítse a vendégeket, de nem csak „ünneplés” céljából, ahogyan a rokonsági találkozók általában szokásban volt. Gondoltak az iskolai és családi elhelyezés megszervezésére, élelem szerzésére az *Elantótól* és a *Valiótól* (mindkettő élelmiszeripari termékeket áruló szövetkezeti lánc volt), ezenfelül szárazkolbász és konzervek beszerzésére is a lappföldi vándorlás idején. Találni kellett még néhány idegenvezetőt is, mely feladatra saját jogon Engelberg, illetve a tudományos kiegyensúlyozottság biztosítása érdekében a *Finnugor Társaságból* a Helsinki Egyetem földrajzprofesszora és az úgynevezett tájtudomány úttörője, J. G. Granö (1886–1956) jelentkeztek. A Társaság tudományos téren más módon nem járult hozzá az utazáshoz, mint ahogyan az elvárható lett volna. A tudományos csere beindításához viszont különböző műveket kellett beszerezni az állami kiadványraktárból, melyeket cserébe a magyar térképekért és könyvekért ajándékozni lehetett. Jotuni azt remélte továbbá, hogy a magyar vendégeknek hagyományos finn ételeket kínálnak csupán, mint amilyen a *kalakukko* (halpástétom töltelékkel), *püimä* (speciális sava-

7 Engelberg Kalevala-kutató, író és egyesületi vezető volt. Politikai álláspontja mérsékelten finn érzelmű volt, legszívesebben a kulturális együttműködés és a szabad nevelés területén működött, akár a svéd nyelvűekkel együtt is. Amikor nyíltan elismerte a svéd kulturális hagyományok jelentőségét Finnországban, összeütközésbe került a terjeszkedő finnségi mozgalommal és a Nagy-Finnország létrehozását szorgalmazó Egyetemi Karélia-Társasággal. 1927-ben Urho Kekkonen és Vilho Helanen kezdeményezésére „kifüstölték” a Finnség Szövetségből.

8 Kogutowicz levele a Finnség Szövetségnek, 1924. márc. 26. Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto (a Finnség Szövetség rokon népi tagozata), kirjeit (levelek) 1923–1924. S 23, 110/III. KA.

nyitott tejtermék), *muikku* (sült törpe maréna), *uunipaisti* (pecsenye), *pannurieska* (lepény), valamint hogy a szaunázás titkaival „rátermett férfiak” ismertetnék meg őket. A magyarok ily módon „valós képet” kaphatnának Finnországról, hogy legyen otthonra elegendő mesélnivalójuk.⁹ A magyarokat különféle módokon sikerült végül támogatni: vasúton és hajón (Savonlinna és Kuopio között) 50%-os kedvezményt kaptak, a városok nagyszabású fogadásokat rendeztek a tiszteletükre, az állam által rendelkezésre bocsátott 10 000 márkás keretből, pedig különböző egyéb költségeiket finanszírozták. Az állami támogatás azonban nem bizonyult elegendőnek a kiadások fedezésére.

Teleki a háttérben maradt: úgy tűnt, idegkimerültségtől vagy depressziótól szenvedett, amit a finnországi úttal kívánt jobb állapotba hozni. Finn földön az út vezetőjévé Kogutowicz lépett ezért elő. A kutatóút hivatalos jellegét két magyar kormányképviselő, Magyary Zoltán és Huszka Ernő, vallás- és közoktatásügyi minisztériumi tanácsosok részvétele jelezte. A legtekintélyesebb vendég, természetesen, Teleki Pál volt, aki egyéves hivatalos egyetemszabadságát töltötte. Az egyetemi tanárokat Kogutowicz, a finnugrista Horger Antal és Riesz Frigyes matematikus Szegedről, továbbá a Tartuból való Csekey István jogász képviselte. Hozzájuk csatlakozott továbbá Schilling Gábor földrajztudós, Maros Tibor és Sófalvy Ida kémikusok szintén Szegedről, a gimnáziumi és tanítóképző igazgató Quint József biológus Budapestről és Karl János, valamint Szegszárdy József Szegedről. Jelen volt még Halász Gyula földrajztudós és a felesége, illetve a közgazdász és zenekritikus budapesti Schneider Gyula a feleségével. Az üzleti életet a kereskedelmi kamara vezetője, Cserzy Mihály képviselte, rajtuk kívül tizennyolc különböző szakos egyetemi hallgató alkotta még a csoportot.¹⁰

A *Finnség Szövetség* titkára, Engelberg, június 27-én alaposan felkészült a rokon nép képviselőinek fogadására. Köszöntőverset írt, amelyben utalt a közös „ősanyára”, akit elhagyva a finnek és a magyarok rég külön utakra indultak, hogy hosszú időre elveszítsék egymást, de most Helsinkiben újra összetalálnak. A két nép megértette végre új, nagy feladatát, hogy őrítse Kelet irányában.¹¹ A verset valószínűleg sohasem szavalták el, ehelyett Engelberg egy, a magyar tudományos feladat természetének jobban megfelelő köszöntő beszédet mondott. A beszédben a szónok utalt az I. világháború pusztításaira, a sok fiatal elvesztésére, valamint a kulturális és a tudományos tevékenység zavaraira. „Lelki zavaroktól, depressziótól és reménytelenségtől” szenvedtek, most azonban látszik a vendégek arcán, hogy milyen elszántan indultak szélesíteni a látókörüket, gyarapítani a tudásukat, és „vigaszt találni az új kapcsolatokban és a lelki gazdagságban”. Mindez, vélte Engelberg, nemcsak a magyaroknak a kultúra új-jáélesztésére való képességét és hajlamát jelzi, hanem a közeledés egy új, nyitott

9 Alfred Jotuni levele Matti Pesonennek, 1924. jún. 1. *Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto, kirjeitä (levelek) 1923–1924*. S 23, 110/III. KA.

10 A résztvevőkről bővebben: Unkarilainen retkikunta Suomessa kesällä 1924 [A magyar kutatócsoport Finnországban 1924 nyarán]. S 23/357/II. Kotelo: Hla 2, C 12:19/VI. KA.

11 Unkarilainen retkikunta Suomessa kesällä 1924. S 23/357/II. Kotelo: Hla 2, C 12:19/VI. KA.

módjának az elsajátítását is a kulturális kapcsolatok terén.¹² S ez igaz is volt, mivel a magyarországi kultúrpolitika vezérelve volt egyrészt a magyar intézetek alapítása külföldön (Németországban, Párizsban, Washingtonban), illetve továbbtanulási lehetőségek megteremtése a fiatalok számára a skandináv országokban, valamint Finnországban és Észtországban.

Még ezen a napon a magyarok meglátogatták Helsinkiben az út legfontosabb célpontjait, a Nemzeti Múzeumot, az *Atheneumot*, az egyetemet és az egyetem könyvtárát, valamint a Földmérési Hivatalt, ahol a magukkal hozott térkép-gyűjteményt és a magyarországi földreformokról szóló dokumentumokat hagyták. Az Alppilában (Helsinki egyik városrésze) rendezett vacsorán, ahová a finn kormány tagjait és más előkelőségeket is meghívtak, Teleki válaszolt Engelberg beszédére. Teleki osztotta Engelberg véleményét a háború következményeiről, felhívta ugyanakkor a figyelmet arra, hogy volt a háborúnak néhány pozitív következménye is, például hogy megnövelte a kitartást, fokozta az erőt a nehézségek elviselésére, valamint szövetségesek keresésére ösztönzött. A háború főbb tanulságai, fejtegette: képes volt a gyengéket erősíteni és gyengíteni a nagyhatalmokat, és eközben kiderült, hogy a nemzetek értéke sokban függ a megpróbáltatások átvészelésének a képességétől. Teleki szerint Finnország nyugati kultúrájának és antibolsevizmusának köszönhetően tudott kitartó lenni, ez tette „nagygyá”, míg Magyarország ezzel szemben hat részre szakadt. A később oly pesszimista Teleki ennek ellenére annak a reményének adott hangot, hogy a magyarok továbbra is hisznek majd a jövőben és követik a Finnország által kijelölt utat a ’nagygyá’ válás irányában.¹³ Mások, mint például Horger, a nagy revízióra utaltak, Kogutowicz pedig azon sajnálkozott, hogy nem kutathatja a magyar tudomány a saját őseit – nincs erre lehetősége sem a szomszéd országokban maradt magyarok, sem a Szovjetunióban élő finnugor népek esetében; ezért kell egészen Finnországig utazniuk a magyar kutatóknak. Másnap az *Uusi Suomi (Új Finnország)* című lapnak adott interjújában Teleki közvetlenül is érintette Trianon legsúlyosabb következményeit, Horger pedig a zsidókat és a kommunistákat okolta Trianon miatt.¹⁴ A finnek először hallhattak ilyen rangos magyarok szájából a Trianon igazságtalanságait illető siránkozásokat.

Amikor az utazás hivatalos része ezzel véget ért Helsinkiben, a magyarok vonatra szálltak (a professzorok és doktorok az *Állami Vasúttársaság* erre a célra fenntartott két hálókocsijában), hogy Viborg (finnül: Viipuri) felé vegyék az útjukat, ahonnan az út Imatra irányában folytatódott tovább, nagyrészt még a turizmus jegyében. Viborgban, „a nyugat legkeletibb erődítményében”, az *Egyetemi Karélia-Társaság*¹⁵ helyi képviselői fogadták őket, és a Kerek Torony-

12 Unkarilainen retkikunta Suomessa kesällä 1924. S 23/357/II. Kotelo: Hla 2, C 12:19/VI. KA.

13 Teleki beszéde: Unkarilainen retkikunta Suomessa kesällä 1924. S 23/357/II. Kotelo: Hla 2, C 12:19/VI. KA.

14 Lainaus lehtileikkeestä 28. 6. 1924. Unkarilainen retkikunta Suomessa kesällä 1924. S 23/357/II. Kotelo: Hla 2, C 12:19/VI. KA.

15 Az Egyetemi Karélia-Társaságot 1922-ben alapították a keleti [szovjet] határ mögött maradt rokonok segítésére. Politikai nézeteihez tartozott a nyílt oroszellenesség (’ryssäviha’) és a

ban (Pyöreä Torni, Viborg központjában található, eredetileg ágyútorony) látták őket vendégül. A városnéző séta csúcspontja a Väinämöinen-szobor megtekintése volt, amely a vendégeket és a házigazdákat is éneklésre készítette. A *Karjala* című helyi újság együttérzéssel írt az utóbbi időben a vendégeket ért csapásokról, akik történelme nem igazán volt „táncmulatság”. A karélokak, akik az újság szerint szintén „nehéz időket” éltek át, könnyű megérteni a magyarok gyötrelmeit, mivel nekik és a magyaroknak egyaránt hasonlóan olyan tragikus hőseik voltak, mint amilyenekről Runeberg *Sztól zászlós regéi (Vänrikki Stoolin tarinat)* vagy Rákosi Viktor *Korhadat fakeresztek* (1901) című műveiben esik szó.¹⁶

Viborgnál is nagyobb hatást gyakoroltak a vendégekre az Imatra hullámai és a zuhatag, a finn Niagara, ahogyan Teleki nevezte, aki azonban sajnálkozott az érintetlen természet elvesztése miatt, mivel ott éppen egy vízierőművet építettek. Észak varázsereje, amelyet szintén meg szerettek volna találni, ezzel egy pillanatra elveszni látszott. Az, ahogyan a finnek a természeti adottságokat kiaknázzák, korábbi amerikai útját juttatta Teleki eszébe. A környezet és az emberek valóban különböztek egymástól: Amerika a sikeres üzletemberek országa, Finnország ellenben olyan ország volt, ahol az emberek az ellenséges és zord környezetben folyamatosan harcolnak az elemekkel, ami jelentős szellemi és gazdasági jólétet eredményez számukra.¹⁷ A finnországi tapasztalatok megváltoztatták Teleki földrajzi látókörét; ha nem is adta fel dédelgetett eszméjét, a turanizmust, ettől fogva fokozott figyelemmel kísérte a finnek és az észtek – az új rokonok – küzdelmét a függetlenségük és az életlehetőségeik bővítése érdekében. Teleki expedíciós társa, Karl János egyenesen úgy fogalmazott: irigyli a finnek minden sietségtől mentes, mosolyogva végzett munkáját az erdőművelés terén.¹⁸ A finn erőforrások, munkamódszerek és a gazdasági életben elért eredmények általában is kiváltották a magyar vendégek elismerését.

Az út tovább folytatódott Imatrából Vuoksenniskába, majd a földszorosok és a dombok mentén Savonlinnába vezetett. Onnan átugrottak Puhkaharjuba, majd pedig visszatértek megnézni Olavinlinna várát. Este gőzhajóra szállt a társaság, hogy tovább utazzon Kuopióba. Partraszálláskor a magyar kutatók begyűjtötték az első kőzet- és ásványmintákat, és bőségesen készítettek fényképeket a *Saimaa* vízrendszeréről, valamint a *Salpausselkä* nevű homokmorénáról. Különös csodálatot ébresztett az utazókban a magas színvonalú falusi kultúra, a falusiak tisztasága és szorgalmas munkavégzése. Kuopióból továbbmenve megtekintették Väinölänniemit és Puijot (Kuopio részeit), ezt követően postavonattal Kajaaniba utaztak, ahol a tanítóképző főiskolán éppen esti ünnepséget tar-

Nagy-Finnország eszme (Suur-Suomi-aate). Legbelső magját (kb. 4000 főt) nagyrészt egyetemi diákok és tanárok alkották.

16 Újságkivágás a *Karjala* c. lapból 29 (?). 6. 1924. Unkarilainen retkikunta Suomessa kesällä 1924. S 23/357/II. Kotelo Hla 2, C12:19/VI. KA.

17 *Teleki Pál gróf*: Az Imatra. In: Magyar Földrajzi Évkönyv az 1928. évre. Szerk. Gróf Teleki Pál–Karl János–Kéz Andor. Bp. 1928. 193–196. Vö. *Ablonczy B.*: i. m. 254.

18 *Dr. Karl János*: Finnországi emlékeimből. In: Magyar Földrajzi Évkönyv az 1928. évre i. m. 197–199.

tottak. Az iskola egyik tanára Telekihez címzett beszédében kifejtette, Kainuu tartomány is sokat szenvedett, ami a vár romjaiból is látható, de mindig újjáéledt, amint azt a *Kalevala* énekeit összegyűjtő Lönnrot életműve is világosan mutatja. Teleki a válaszbeszédében emlékeztetett a honfitársai és a finnek éppen megtalált közös feladatára, arra a hivatásukra, hogy megőrizték a nemzeti hagyományait és erősebb félként támogassák a kis finnugor népeket a Szovjetunióban. Megállapította, a finneknek legalábbis most erre valóban minden adottságuk megvan. Horger is felszólalt, és visszatért kedvenc témájához, a szegedi egyetem nehézségeihez: a románok feldúlták ugyan a kolozsvári egyetemet, nem sikerült azonban a tudományt elvinni Magyarországról. Kijelentette, a magyarok visszaviszik még valamikor az egyetemet eredeti helyére, Erdély központjába. Horger beszédét követően a kajaani kórus énekelt, majd az este vidám hangulatban ért véget.¹⁹

Kajaaniból autóval utazott tovább az expedíció Vaalaába, ahol az út legizgalmasabb része kezdődött; zuhatagjáró csónakokkal ereszkedtek le az Oulu folyón egészen Muhosig. A zuhatagon voltak veszélyes helyek is, egyszer egy fatörzs majdnem átlukasztotta az egyik hajót. A nők dr. W. Snellman nyaralójában maradtak, a férfiak azonban folytatták az utat (a németül beszélő Bertel Borg vezetésével) a koivistoi mezőgazdasági és tejüzemi iskolához, és megismerkedtek a kestiläi birtok igazgatásával.²⁰ Innen autóval Ouluba siettek, hogy időben odaérjenek a város által szervezett ünnepi vacsorára. Beszédeket tartottak, amikből később a *Kaleva* című lapban szemelvényeket idéztek. Az út Kemin keresztül Rovaniemibe vitt, ahová július 7-én érkeztek meg. Itt U. Hannula, a *Pohjolan Sanomat* című lap újságírója készített hosszabb interjút a magyarokkal. Az interjú alapján született újságcikk különösen a néprokonság fontosságát emelte ki. A finnek és a magyarok, sugallta a cikk, már ezer évvel ezelőtt együtt ültek a tűznél, vadásztak és halásztak (!), és az „ellenség” (finnül: *vainolainen*, az orosz, finnül: *venäläinen*) abban az időben is gyötörte őket. Most ismét együtt ülnek és továbbra sem szűnt meg a „Nagy Harag” ideje, bár a finnek szabadok, a magyarok nagy része azonban idegenek „szolgája” lett. A cikkből nem derül ki, mennyiben járultak hozzá Hannula szövegéhez a magyar „források”, bár ahogyan az általa használt fogalmakból ki lehet következtetni, nem éppen azokra támaszkodott. Később, amikor a magyarok már rég visszamentek délre, az újság a lappföldi út vártnál nagyobb sikeréről tájékoztatott.²¹

Ezért a sikerért elsősorban a helyi hatóságok, valamint a Lappföldön dolgozó tudósok kezeskedtek. Az autóval és hajóval megtett út szervezésében orosz-lánrésze volt Willamo őrnagynak a jägerektől és Teira zászlósnak a lappföldi ha-

19 Újságkivágás Kainuun Sanomat c. lapból 3. 7. 1924. Unkarilainen retkikunta Suomessa kesällä 1924. S 23/357/II. Kotelo: Hla 2, C 12:19/VI. KA.

20 W. Snellman levele Engelbergnek. 1924. jún. 26. Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto, kirjeitä 1923–1924. S 23, 110/III. KA; Iltalehti 21. 8. 1924.

21 Újságkivágás a Pohjolan Sanomat c. lapból 8. ja 22. 7. 1924. Unkarilainen retkikunta Suomessa vuonna 1924. S 23/357/II. Kotelo: Hla 2, C 12:19/VI. KA.

tárórségtől és gépkocsi-zászlóaljtól. Vezetőként velük tartott még a lappföldi természet fölfedezése végett J. E. Rosberg professzor és Rantaniemi tanár. Petsamóban Heikel őrnagy is segítette az utazókat. A tulajdonképpeni tudományos munkához Petsamo környékén kezdhettek hozzá, miután a magyarok kiheverték az Inari-tavon szerzett „tengeribetegség” megpróbáltatásait. A nők számára szórakoztatóbb elfoglaltságot találtak ki erre az időre: kivitték őket a tengerre fókavadászatra. A kutatók először a lappokat és az életmódjukat fotózták, majd a természet kutatására összpontosítottak. A diákok a disszertációjukhoz gyűjtöttek anyagot témavezetőik irányításával, Teleki az antropológusokat, Kogutowicz a földrajzi-morfológiai kutatásokat vezette, a botanikus Quint a zoológus Karl, Rantaniemi segítségével a lappföldi növény- és állatvilág kutatásában irányította a diákjait. Granö szóban osztotta meg a többiekkel széles körű ismereteit: szakterülete Lappföld csónakvölgyei, melyekről a magyarok jó szemléltető anyagokat kaptak. A kutatómunkára szűken szabták azonban az időt, ezért nem is tudták például megrajzolni a növények elterjedésének a térképét, de a már kész térképekre így is sikerült fölvázolni a növénytakaró övezeteit, illetve a növényfajok elterjedésének a határait. A terepen találtak egy nagyméretű csontot is, amelyről gyanították, hogy egy mamut foga lehetett. Teleki Lappföldről éppúgy gyűjtött adatokat, mint máshonnan is az út folyamán, különösen az építési szokások érdekelték és több száz képet készített a helyi lakosokról. Ily módon alkalmazta elméletét az ember és a természet viszonyáról lappföldi környezetben. Elzarándokolt az 50 kilométerre lévő ortodox Boris Gleb kolostorba, egyszerű fekhelyen éjszakázott, a táskáját használva vánkosként. A helyi lappok igencsak elcsodálóztak a magyarok külsején, és arra a következtetésre jutottak, hogy egyetlen kivételtől eltekintve nem „sötét hajú cigányok”, hanem egyszerűen turisták. Megmutatták a magyaroknak az illegális vodkakészítést is, a „pálinkához” pedig többek között tojást, szárított rénszarvashúst, erdei madarak húsát, halikrát kínáltak, és természetesen a különböző módon elkészített lazacot is.²²

Olyan kevés volt a pénz a magyar expedíciónak, hogy nem folytathatták az utat a finn Lappföldről Norvégiába, ahogyan azt eredetileg tervezték, hanem július közepe előtt Vaasán keresztül visszatértek Helsinkibe. Miközben a többiek hazautaztak, Teleki folytatta útját egy hátsó-pomerániái fürdőhelyre. A finnországi utazás láthatóan segített kigyógyulni a depressziójából, így amikor hazaért, hozzálátott Magyarországnak ügyeinek intézéséhez a *Népszövetség*ben, részt vett továbbá az Irak és Törökország közötti határ meghatározásában. A finn közönség 1931-ben találkozott vele újra, mégpedig Magyarországot bemutató cikkével a *Finnország – Észtország – Magyarország* című műben.²³ Nem sokkal később már a kutatóút eredményeit is értékelte és elmondta a véleményét a finn kultúráról is. A kutatóexpedíció tulajdonképpeni beszámolója – Teleki előszavával és több önálló, Finnországgal és Észtországgal foglalkozó tanulmánnyal kiegészítve –

22 Uo.; Iltalehti 21. 7. 1924.; Uusi Suomi 22. 7. 1924.

23 Ablonczy B.: i. m. 253–255.; Pál Teleki: Unkari. In: Suomi – Eesti – Unkari. Toim. Felix Jonasson. Porvoo, 1931. 1–6.

négy évvel később jelent meg.²⁴ Közvetítők révén a *Finnség Szövetség* eljuttatta a *Helsingin Sanomat*-nak a Teleki által a *Magyarság* című lapnak írt cikkét, amelyben a Finnországról alkotott benyomásairól adta közre a szerző a nézeteit. Teleki mindenekelőtt az utazás előkészületeiről, a gyakorlati megvalósításáról, valamint az út során megtapasztalt finn segítőkészségről nyilatkozott szuperlatívuszokban. Telekit bámulatba ejtette a finn kultúra magas színvonala, különben nem áradozott volna róla cikke túlnyomó részében, elismerve annak a magyar kultúra fölé emelkedését. Habár Magyarországon, mely ország népessége négyszerese a finnországinak, több a tehetséges író, művész és tudós, a finn nép vágya a művelődésre, az önképzésre, sokkal fejlettebb, mint a magyaroké – ismerte el Teleki. Észrevehetően jobban tudnak írni-olvasni, mint a magyarok, sőt jobb stílusérzékkel és „harmóniaösztönrel” is rendelkeznek. Ez utóbbit a „lendület” építészetből vélte Teleki kiolvasni, a házak elhelyezkedéséből, a finneknek a természethez és az életstílushoz való illeszkedéséből következtette ki. Ezt a finn stílust a következő dicsérő kifejezésekkel írta le: „nemesen egyszerű, olcsó eljárással készült, kiválóan felépített”. Mindezen jellegzetességek különösen a vasútállomások építészetében látszanak, melyekkel a Münchenben éppen akkor emelt kolosszus sem vetekedett. Anélkül, hogy egyszer is utalt volna a turanizmusra és a távol-keleti gyökerekre, a finn stílusban a finnugor népjellem megnyilvánulását látta meg Teleki, amely „egyensúlyban tartja a lelket” és amelynek központi eleme volt, minden finn „hűvösség” ellenére, a „harmonikus és gyermeki öröm”. Azt, hogy ez miként nyilatkozott meg rokon népi szeretet formájában, Teleki sokszor megtapasztalhatta Finnországban, miközben elismerte: magyarként mindezt nem viszonzhatta anélkül, hogy feladott volna valamit a magyarok büszkeségéből és hírnevéből.²⁵ Mindez arra enged következtetni, hogy Teleki az északi rokonoknál pszichológiai értelemben valami egyszerűt és különlegeset élt át.

A *Finnség Szövetség* vendégszeretete akkor is kitartott még, amikor a vendégek már eltávoztak. Innen postázták az úton elvesztett holmikat, pénztárcákat, dohányzacskókat és ruhákat tulajdonosaiknak Magyarországra. Engelberg a magyarokról készült képeket küldte el az aláírásával ellátva és a magyarok szintén küldtek általuk készített képeket és egyéb ajándékokat viszonzásul. A *Helsinki-album*ért cserébe érkezett többek között egy gyűjtemény Petőfi verseiből, amit Otto Manninen később finnre fordított. Engelberg javasolta Telekinek egy finnugor kulturális lap, a *Fenno-Ugria* alapítását, amelyet a tallinni kongresszus kiadványaként később folyamatosan meg is jelentettek. A periodikát a *Turáni Társaság* – propagandacélból – aktívan terjesztette Magyarországon.²⁶ Kogutowicznak, aki igyekezett rendszeresen gyarapítani a szegedi egyetem gyűjtemé-

24 Finnek. Észtek. A magyarok északi testvérnépei. Bp. 1928.

25 Idézeteket Teleki cikkéből ld. a *Helsingin Sanomat* 1924. aug. 21-i számában.

26 Engelberg levele Marosinak, 1924. aug. 14., Telekinek, 1924. nov. 6. *Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto, kirjeitä 1923–1924.* S 23, 110/III. KA.; Faragó József levele Bán Aladárnak, 1925. szept. 15. *Suomalaisuuden Liitto.* S 23, 110/III, 20 Ea5. KA.

nyét, a konzul útján Engelberg elküldte az általa kért *Finlandia*-filmet. A filmet Ispánovits Sándor, aki cserkészek vendégeként Finnországban járt Teleki útjának idején, hordozta körbe a vidéki Magyarországon, hogy bemutassa a gyerekeknek.²⁷ Kiadványok cseréjét is megkezdték a szegedi egyetemi könyvtárral: az első mű, amelyet később a könyvtár vezetője, id. Bibó István különösen megköszönt Engelbergnek, a *Suomi – Maa, kansa, valtakunta* (Finnország – Ország, nép, állam) című kötet volt (a háromkötetes művet Anders Donner szerkesztette és Helsinkiben jelent meg 1923–1925-ben).²⁸ A következő évben 18 különböző művet küldtek a budapesti egyetemre és ötöt Szegedre. A csere egészen 1945-ig megszakítás nélkül tartott. A megküldött művek közt szerepeltek többek között Topelius, Runeberg, Eino Leino kötetei, a négykötetes *Suomen Vapaussota 1918 (A finn szabadságharc 1918)*, továbbá U. T. Sirelius finnországi népi kultúrát ábrázoló művei, a *Finnség Szövetség* lapjának, a *Suomalainen Suomi*, a *Finn Finnországnak* a számai, valamint Engelberg saját kutatása, a *Kalevalan sisällys ja rakenne (A Kalevala tartalma és szerkezete)* és végül újdonságként az 1924-es *Olimpia* című könyv.²⁹

Mindent összevetve, sokba került a magyar kutatóút a finn félnek, de Engelberg úgy gondolta, jó reklám és hatékony módja volt a Finnország iránti szimpátia felkeltésének, amely ezért megérte a fáradságot.³⁰ A magyarok mindent megtettek ennek érdekében: a kutatás eredményeit sokoldalúan nyilvánosságra hozták, és igyekeztek megbízható képet adni honfitársaiknak Finnországról, jóllehet – mondták – ez egy kicsi ország. Az expedíció tagjai meglepődtek a finnek Magyarországot illető széles körű tájékozottságán, és megpróbálták azt viszonzni.³¹ A tanulmányút eredményével mindkét oldalon elégedettek voltak: a *Finnség Szövetség* vezetőségének az út „szellemi táplálékot” adott és nagyban „gazdagította” tapasztalataikat, amelyek finn–magyar együttműködés elmélyítését szolgálták. A hosszú vonatút alatti beszélgetések arról győzték meg Engelberget, hogy Magyarország felemelkedik „a szakadékból” az olyan személyiségek segítségével, akik, nem riadva vissza a kihívásoktól, kapcsolatot keresnek és teremtenek a rokon népekkel.³² Ez Finnországnak is segíthet kinyitni déli irányban az ablakokat.

27 Engelberg levele Kogutowicznak, 1924. nov. 6. Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto, kirjeitä 1923–1924. S 23, 110/III. KA.

28 Bibó István levele a Finnség Szövetségnek, 1924. nov. 28. Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto, kirjeitä 1923–1924. S 23, 110/III. KA.

29 A Finnség Szövetség levele a budapesti egyetemnek és a szegedi egyetem könyvtárának, 1924. nov. 18. Melléklet: könyvjegyzék. Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto, kirjeitä 1923–1924. S 23, 110/III. KA.

30 *Rafaél Engelberg*: Kertomus Suomalaisuuden Liiton toiminnasta vuonna 1924 [Beszámoló a Finnség Szövetség működéséről 1924-ben]. Suomalainen Suomi 8(1925) 27–29.

31 *A szerkesztők*: Előszó. In: Magyar Földrajzi Évkönyv az 1928. évre i. m. 3.; *Dr. Kogutowicz Károly*: Lappföldi csolnaktúra. In: Magyar Földrajzi Évkönyv az 1928. évre i. m. 204–207.

32 Engelberg levele Karlaknak, 1924. nov. 10. Suomalaisuuden Liiton sukukansaosasto, kirjeitä 1923–1924. S 23, 110/III. KA.

II.

A finnországi magyar expedíció eredményeit 1928-ban a budapesti finnugor kultúrkongresszushoz kapcsolódva részben földrajzi folyóiratokban,³³ részben a Finnországról és Észtszágról, a szlávok és a germánok közötti két „testvérszigetről” – így fogalmazta meg Teleki műve kutatási tárgyának fenyegetett geopolitikai helyzetét – szóló külön kiadványként jelentették meg. Ezúttal Teleki is a nyelvészek elméletére támaszkodott a finnek, az észtek és a magyarok évezredekkel ezelőtti közös eredetét illetően – („egy fának ágai vagyunk”), majd végül megállapította: az északi testvérek a magyaroktól némileg eltérően „kemény lelkűvé”, tehetségessé és erős akaratúvá fejlődtek. A három rokon népet ténylegesen és érzelmileg is közelebb hozva a korábbiaknál, Teleki nemcsak a közös kultúrát, hanem a közös aktuális problémákat is felismerte, bár nem fejtette ki, melyek ez utóbbiak. Elég volt, ha megemlíti, hogy a finnek és észtek megértik a magyar történelem tragikus természetét. A sorscsapások élenjáró finnugor népé tették a magyarokat, amelyhez a finn rokonok magyar regényeket és verseket olvasva kapcsolódni tudtak.³⁴ A kutatási beszámolóhoz kimondottan finneknek szánt verset is csatoltak, amely újraegyesülésre buzdította a rokon népeket a turanizmus hagyományainak az ápolása jegyében.³⁵

„Mikor az Ural szikláin alól
Nyugatnak vágunk mi lovon,
Ti északnak indultatok
Sötét, tajtékzó hullámokon.
A hit mécse lett akkor fároszunk,
Hogy még találkozunk! [...]
Népem az eszme ifjú hőseként
Szabadságáért vért, vért áldozott.
Ti győzhetetlen rozsdafog gyanánt
Ettétek lassan láncotok.
Nyergét lehányva így győzött urán
A büszke mén: Turán.”

A tudományos szövegek közé helyezett – művészi szempontból nem különösebben magas színvonalú – vers közlésével az volt a cél, hogy felébressze a finn olvasókban a néprokonsági érzést. Bár a turanizmus eszméje Finnországban nem talált támogatásra, mert általában a túl távoli keletre (a mongolokra) és a Nagy-Finnországnál szélesebb összefüggésekre utalt, a turanizmus azonban összekapcsolta az uráli és a finnugor népeket, amely a finnek számára egyáltalán nem hatott ellenszenvesen. A finnek, észtek és magyarok őshazáját Teleki is a

33 Dr. Kogutowicz K.: Lappföldi csolnaktúra i. m. 204–207.

34 Gróf Teleki Pál: Ajánlás. In: Finnek. Észtek. I. m. 5–6.

35 Madai Gyula: A finn testvérekhez. In: Finnek. Észtek. I. m. 7–8.

Káma folyó vidékére helyezte, ahonnan ezek a törzsek akkor még névtelenül külön utakon indultak el szerteséjjel, mígnem letelepedtek mai lakóhelyeiken. A finnek Finnország területére nagyjából a 400–600-as években érkeztek, egyúttal beléptek a történelembe is. Nehézséget jelentett Teleki számára pontosan meghatározni a finnek életkörüzetét (a tájat), mert Finnország köztes, átmeneti terület volt, amely tartozhat a Kogutowitz szerinti Orosz-táblához éppúgy, mint a Baltikumhoz. Itt azután háborúskodtak, államok közötti kapcsolatokat létesítettek és befogadtak különböző külső hatásokat is. Az ország területe négy részre osztható: Lappföldre, a belső vidékre, a nyugati, vagyis skandináv hatás alatt álló területre és a keletre nyíló területre, vagyis Karéliára. Finnország sajátos vonásának a kiterjedt vízrendszert tartotta Teleki. A történelem kapcsán úgy látta, a kereszténységre való áttérés nem akadályozta meg a finnek és az észteket, hogy megtartsák viszonylagosan független helyzetüket, mígnem az 1500-as években mindkét ország hadszíntérré vált. Az 1800-as években Finnországból „nyugati típusú”, „értékes” nemzeti egység lett, amely védelmezte mind a Nyugatot, mind a Keletet: ez az értelmezés ellentétben állt ugyanakkor az egyoldalú, noha igen elterjedt a „Nyugat előretolt bástyája” felfogással. A Nyugat védelmének a gondolata felmerült azonban Telekinél is, amikor megemlítette a Finnország autonómiája érdekében felszólaló *Pro Finlandia*-folyamodványt (1899), amelyhez Yrjö Wichmann számos magyar aláírást gyűjtött, és az Angliával folytatott kereskedést is szóba hozta.

Az I. világháború idején és az azt követő radikális változást Teleki Finnország keleti határának Nyugat-Európa új keleti határává való átváltozásaként írta le. Finnország elszakadt Oroszországtól, lerázta magáról a bolsevizmust, és ezzel az „Új Európa” részévé vált. Függetlenedésük után mind Finnország, mind Észtország európai tényezőkké lettek, Finnország biztonságosabb, nagyobb és jobb elhelyezkedésű ország Észtországhoz képest.³⁶

Az északi „testvérek” földrajza és néprajza iránt érdeklődő magyar olvasókörzség Teleki közvetítésével kapott ily módon tudományosan és politikailag magas színvonalú általános képet Finnországról és annak történelméről. Az úti beszámolókból alternatív felfogások is megjelentek a rokonsági kapcsolatokat illetően. A finn cserkészek vezetője, Verner Louhivuori, aki találkozott Ispánovitscsal, nem hangoztatta ugyan a faji elképzeléseket, de úgy hitte, a finnugoroknak közös az eredetük, és olyannyira hasonlítanak fajilag egymásra, hogy minden faji keveredés ellenére vonzódnak egymáshoz. Erről szóló bizonyítékokat később a magyarok is látták a magyarországi finn követként működő Emil Setälä nyaralójának a falán, ahol Kossuth, Rákóczi és Horthy képe függött. Ugyanígy a háborús hősök sírjainak a gondozása is azt volt hivatva kifejezni, hogy a finnek és a magyarok közötti kulturális hasonlóság kétségbevonhatatlan tény.³⁷ A terület vezető finnugristájának, a nyelvész Zsirai Miklósnak (1892–1955) a cikke tartalmazott

36 *Gróf Teleki Pál*: Finn- és Észtország világhelyzete. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 9–18.

37 *Ispánovits Sándor*: Magyar cserkészekkel Finnországban. In: *Magyar Földrajzi Évkönyv az 1928. évre* i. m. 212–216.

pontosabb magyarázatot a finnugor népek „őshazájáról”, őstörténetéről és nyelvtörténetéről.³⁸ Ő nem vett ugyan részt a Teleki-féle kutatóúton, de tekintélyével súlyt kölcsönzött a témának. Zsirai megismételte a Volga–Káma-vidéki őshazáról szóló elméletet és már meghonosodottként használta az *őshaza*, *ősnép* és az *alacsony nyelv* kifejezéseket. Hivatkozott Antti Jalava magyar kollégájának, Szinnyei Józsefnek az 1880-as évektől kezdve bemutatott filológiai bizonyítékaira a finnugor nyelvek rokonságáról, nem feledkezve meg a finn nyelv germán és szláv jövevényszavairól sem. A valódi fajelméleti ábrázolás a finn embertípusokról Solymossy Sándor³⁹ (1864–1945) nevéhez fűződik. A nép jellemvonásainak bemutatásában nem érzékelt a szerző különösebb akadályokat. Megállapította, a finnek, a városi értelmiséget leszámítva, jól alkalmazkodnak a vidéki életmódhoz. Úgy gondolta ugyanis, hogy a „faji jellegzetességek” úgy léteznek az emberben, mint egy *sziklabázis* és bátran két „alfajra” osztotta a finneket: nyugati hámeiekre és keleti karélokra. Az előbbieket fizikai vonásaik alapján „alacsony, zömök” termetűek, valamint „széles és szögletes” a koponyájuk, „kicsiny tömpe” az orruk és „szürke és kicsiny” szemek vannak; ezek valójában egytől egyig az antropológiai irodalomban és útleírásokban általánosan előforduló sztereotípiák.⁴⁰ Természetét tekintve Solymossy hámei típusa „hallgatag; nehézkes, kitaró és megbízható”, de hajlamos a babonára is, a lelki rezdülései lassúk és pesszimisták. Összefoglalása feltűnően ismerősen hangzik: a hámei ember „külső csapást, nélkülözést hosszan, szótlanul képes tűrni, de ha csordultig telt a pohár, haragja féktelenül kitör, sértődöttségben bosszúálló, nagyjában csökönyös, makacs fej; általában pedig kemény, szívós faj”.⁴¹

Ezek azok a jellegzetességek, amelyek a karélokhoz képest kitaróbbá tették őket a természet erői elleni harcban. A finn „fajt” mint egészt meghatározza, hogy most már rendelkezésére áll a modern eszközök széles köre (gyarak, autók, jó minőségű utak, traktorok és tejüzemek), ami az életmódjukat „európaiasan sietőssé” teszi, sietősebbé, mint amilyen a magyaroké. Arra a kérdésre, hogy ez-

38 Zsirai Miklós négyszer vendégeskedett Finnországban. Először finn nyelvi tanulmányúton volt 1914–1917-ben, másodszer egy néhány hónapos anyaggyűjtő úton járt ott 1923-ban. Azokhoz a fiatal kutatókhoz tartozott, akiket a magyar állam – amely Trianon után elszigetelődött – Finnországba küldött, hogy kapcsolatokat építsen ki a nyelvrokonnal. Fő műve a terjedelmes Finnugor rokonságunk (1937), amely megmutatta, hogy a finnugor nyelvtudomány magasra értékelendő tudományterület. Az oktatásban az Eötvös Kollégium finnugor nyelvtudományi tanzékén vendégeskedve egyesítette a néprajzot, a történelmet, és a népköltészetet a nyelvészettel. 1945-től a Magyar Tudományos Akadémia (= MTA) rendes tagja volt.

39 Solymossy Sándor 1910 és 1930 között a magyarországi folklorisztika vezető egyénisége volt. Kutatásaiban a népmesékkal, a népi hiedelemvilággal, a népballadával, és általában a kereszténységet megelőző hiedelmekkel (*Solymossy Sándor: A magyar ősi hitvilág. In: A magyarság szellemi néprajza. – Zene – tánc – szokások – hitvilág – játék. – Bp. [1937.] [A magyarság néprajza IV.] 402–449.*) foglalkozott. Összehasonlító néprajztudománnyal is foglalkozott, ami a finnek iránti érdeklődéséből is látható. 1933-ban az MTA rendes tagja lett.

40 Ld. *Abonyi-Karhunen Adrienn: A Finnország-sztereotípiák változása az útikönyvekben. Hungarologische Beiträge 17(2005) 5–34.*

41 *Solymossy Sándor: A finnek és észtek néprajza. In: Finnek. Észtek. I. m. 68.*

zel a „nemzetközivé válással” hogyan boldogulnak, Solymossy pozitívan válaszolhatott volna, mert az olyan tulajdonságok, mint az „akaraterő, dolgosság” jelentik éppen azt a „sziklaszilárd bázist”, amelyen a haladás is nyugszik.⁴² Ennek ellenére a fennmaradásukért folytatott harc a „fajok” közötti versenyben megfigyelésre érdemes tény, mivel a finnek erősebbekkel voltak és vannak körülvéve. Ahogyan oly sok magyarnak a finnek „zárkózottsága”, „érzelmeik elfojtottsága, bizonyos közömbös” arckifejezésük idegenül hatott, Solymossy számára is idegen maradt mindez, amiket azonban nem „faji jellegzetességeknek”, hanem általában az északi népek sajátosságainak fogott fel. Csak a finnség mélyebb megnyilvánulásai, részben a *Kalevala* idejéből örökölt „lelki egyensúly, kitartó elszántság, az önzetlen szeretet”, valamint „a rokonságerzés” számítottak ilyen sajátos faji jegyeknek. A magyarok ezeket nehezen képesek viszonzni.⁴³ Folkloristaként Solymossy úgy tekintette, hogy a népek mitológiájának és korai vallásának a hatásai a mai napig megmaradtak, és mivel a finnek és a magyarok hiedelmei és az egyes „faji jellegzetességeik” végtére is különböznek egymástól, nem világos, hogy a közös finnugorság egyengetheti-e a közös együttműködés útját.

A Helsinki Egyetem magyar lektori teendőit 1926 és 1942 között ellátó Weöres Gyula és Faragó József követségi titkár folyamatosan írtak Finnországról szóló cikkeket magyar kiadványokba, illetve Magyarországot tárgyaló cikkeket finn újságokba; így igyekezve elősegíteni az országok közötti információáramlást és a rokonságot illető propagandamunkát. Teleki beszámolójához is nagyban hozzájárultak: Weöres Finnország történelméről, Faragó pedig a finn társadalomról írt. Weöres olvasata a finn függetlenségi narratíva vonalát követte: mind Svédország, mind különösen Oroszország uralma az „elnyomás” kora volt, a finn „szabadságharc” már az 1890-es években, a russzifikációs törekvések megindulásakor kezdetét vette. Logikus, hogy Finnország hamarosan kivívta a függetlenségét az aktivisták és a *jääkärit* (az I. világháború idején a 27. porosz királyi vadászszázalékban kiképzett finn önkéntesek ők) segítségével. Bár Kelet-Karélia, ami úgy Weöres, mint oly sok rokonsághívó véleménye szerint valójában Finnországhoz tartozott, 1919-ben Szovjet-Oroszország kezében maradt, és nem jött létre az autonómiája, Finnország jövőbeni kilátásai fényesek voltak. A fiatal nép megmutatta „szabadságharcai” során a képességeit és a legkiválóbb eredmények még előttük álltak.⁴⁴ Faragó ott folytatta a nemzeti mozgalom szellemében a történetet, ahol Weöres abbahagyta: a svédek – felfogása szerint – a 600 éves uralom alatt akadályozták a finneket, hogy saját államot építsenek, míg az oroszok ezt egyenesen lehetetlenné tették. Cikkében foglalkozott a finn társadalommal és különlegesnek tartotta, hogy Ahvenenmaa olyan széles autonómiá-

42 Vö. a brit elképzelésekkel foglalkozó fejezettel: *Anssi Halmesvirta: Turanilaisia ja herrasneekereitä. Aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotuajattelusta* [Turániak és úri négek. Eszmetörténeti kutatások a brit faji gondolkodásról]. Helsinki, 1993. 159–179.

43 *Solymossy S.: A finnek és észtek néprajza*. I. m. 80–81.

44 *Weöres Gyula: Finn- és Észtszország története*. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 97., 101.

val rendelkezett, valamint hogy a finnországi svédek mindenféle előnyöket élvezhettek, miközben leereszkedően viselkedtek a finn nyelvű többség irányában. Jobb volt a telefonösszeköttetésük, voltak svéd nyelvű tábláik és utcaneveik, saját éttermeik is voltak finn étlap nélkül, és néhány üzletben csak svédül lehetett beszélni stb. Egyelőre jól tartották magukat, mivel a pártjuk együttműködött a szociáldemokratákkal, miközben a finn pártok veszekedtek egymással. A helyzet azonban változott: a statisztikák szerint a finn nyelv mindinkább terjedőben volt a svéd nyelvű területeken, a svéd anyanyelvűek elkezdtek beolvadni az „amerikiasodó” finnekbe és százalékos arányuk csökkent a népességben. Azt jósolta a szerző, hogy amint az iskolázottság a népesség alacsonyabb rétegeiben is elterjed, és ahogyan a nemzettudat megerősödik, a finnországi nyelvi harc gyengül, majd pedig politikai jelentőségét veszti.⁴⁵ Ilyen körülmények között a „faji kérdés” sem okozhat problémát Finnország jövőjét illetően. Faragó Solymossynál jobban tisztában volt a finn „törzsek” (a kifejezés itt regionális identitásokra utal) mentalitásbeli különbségeivel, így nem kapcsolt hozzájuk ’faji’ fixációkat vagy sztereotípiákat.⁴⁶ Fontosabb volt számára felhívni a figyelmet arra, hogy Magyarországtól eltérően, ahol a földreform még folyamatban volt, a földtelenek problémáját az 1922-ben hozott Lex Kallio Finnországban megoldotta. A finn munkások helyzete is jobb, mint a magyaroké, egyszerűen mert Finnország demokratikusabb ország volt. A demokrácia különösen a széles népmozgalomban mutatkozott meg, amely Magyarországon közel sem volt olyan mértékű. A magyarországi antidemokratikus viszonyok tapasztalatai tükröződnek vissza Faragó írásában, amikor a különböző társadalmi csoportok viselkedését ecseteli: egy egyetemi professzor Magyarországon nem hordott volna fát a konyhába, a magyar cselédlány sem beszélt volna lelkesen országának a történelméről. Faragó a finneket, a szociáldemokratákkal bezárólag, nemzeti érzelműeknek tartotta. Finn ismerősei és kollégái a kommunistákat hazaárulóknak tartották és gyűlölték az oroszokat, Finnországban ugyanakkor nem voltak zsidók, akik úgymond tönkretették volna a közéletet, a szövetkezetek és a nőmozgalom nemzeti talajon virágoztak, és az országban gondoskodtak a gyerekekről, valamint az emberek fizikai állapotáról. A finn nép így belsőleg megerősödött, a néprokonsági szervezetek „blokk” létrehozására törekedtek a Szovjetunió ellenében és ezzel külsőleg is erősítették az országot. Faragó szerint sajnálatos jelenség, hogy nem támogatják a turáni eszmét, habár minden iskolás

45 Észtország és Finnország kisebbségi viszonyainak szakértője, a Tartui Egyetem jogtudományi professzora, Csekey István emlékeztetett a finn alaptörvényben lefektetett svéd nyelvű kisebbség jogaira, ugyanakkor megjegyezte, hogy a finnségi szervezetek nyomására új, valószínűleg a kisebbség helyzetét gyengítő törvényeket terveznek. *Csekey István: Finn- és Észtország jogfejlődése és mai joga.* In: Finnek. Észtek. I. m. 224., 228. Vö. *András Bereczki: Suomen ja Viron kansallisuuspolitiikan heijastuminen Unkariin maailmansotien välisenä aikana [Finnország és Észtország nemzetiségi politikájának tükröződése Magyarországon a két világháború között].* In: *Puolesta hengen ja puolesta maan. Turo Manniselle omistettu 70-vuotis juhla kirja.* Toim. Harri Turunen. Turku, 2008. (Scripta Historica 34.) 177–208.

46 *Faragó József: A finnek társadalmi élete.* In: *Finnek. Észtek. I. m. 108–110.*

tudta Finnországban, hogy Magyarországot „kifosztották”.⁴⁷ A finn néprokonsági szervezeteknél, természetesen, ismerték a turáni eszmét, de nem látták az okát, hogy miért ne lehetett volna a rokonsági munkát tisztán finnugor együttműködésként végezni.

A *Finnek. Észtek* című mű azt üzenete, hogy a finneknek nincs szükségük oly mértékű külső támogatásra és jóvátételre, mint a magyaroknak, akik nemrég sokat vesztek, és korábbi nagyságukból a kicsiségbe hanyatlottak. Sok cikk tárgyalta a dicső múlthoz való visszatérés reményességét vagy épp annak reménytelenségét, miközben úgy látszott, Finnországra viszont fényes jövő vár. Szép számmal akadtak példák a fejlődésre. Az ország mezőgazdaságában nemrég szerkezeti váltás történt, amikor áttértek a gabonatermelésről a tejtermelésre s ez szemmel láthatóan elősegítette a vidék helyzetének a javulását, fokozta az egész ország jólétét.⁴⁸ Még erőteljesebb fejlődés indult a fa- és erdőiparban (ez Finnország legfontosabb gazdasági erőforrása), csak a finn erdőművelés módszerei voltak a tudományos magyar erdőművelésnél fejletlenebbek (!).⁴⁹ Egy Finnországban vendégeskedő másik szakértő a termelési folyamatra hívta fel a figyelmet, megállapítva: az erdőipart és a vízi energiatermelést hatékonyabban kombinálták Finnországban mint nálunk, és ezzel más iparágak számára is megnyitották a fejlődés lehetőségét. Magyarország a trianoni területvesztés következtében erdőinek és vízerő-készletének nagy részét elvesztette. Finnország iparát monokulturálisnak nevezte a szerző, mert a kivitel 60%-a az erdőipar termékeiből állt. Mindent egybevetve, az erdőipar volt „az új Finnország” ütőkártyája, és ha saját kereskedelmi flottája is lett volna az országnak, akkor hamarosan ez lehetett volna a „legmegelégedettebb” nemzet a világon.⁵⁰

A magyar finn szakértők megállapították, Finnország és Magyarország gazdasági felemelkedése és az azt követő társadalmi aktivitás az 1800-as évek végén mindkét országban kedvező feltételeket teremtett a nemzeti kultúra felvirágoztatására. A finn kultúrának a népi és a magaskultúrában való felemelkedése, ez az igazán csodálatra méltó teljesítmény egy kis néptől, tanulságokkal szolgál a magyaroknak is. A finn nyelvű népi kultúra virágzásának a népművelés és a hatékony iskolarendszer az alapja: ez a két tényező sajnálatosan kevés figyelmet kap Magyarországon. A vidéki könyvtárak (a finnországi magyar nagykövet által közölt adatok szerint 1888-ban 552 volt belőlük), valamint Uno Cygnaeus munkája a népiskolát illetően, a nagyszámú finn nyelvű egyesület, társaság és újság mind a finnek határozott törekvését mutatják a finn nyelvű kultúra megteremtésére a svéd nyelvű mellett és annak meghaladására.⁵¹ Ugyanígy a finn nyelvű

47 Uo. 117–119., 124–125.

48 *Stolp Ödön*: Finnország földművelése. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 143–168.

49 *Fehér Dániel*: A finn erdőszet. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 178–193.

50 *Görgey István*: Finn- és Észtország ipara, kereskedelme és halászata. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 196–208.

51 *Jungerth Mihály*: A finnek és észtek kultúrfejlődése és szellemi élete. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 251.

irodalom – még ha jelentős része, ahogyan a magyarok észre is vették, svéd anyanyelvű szerzők tollából származott, mint például Runeberg művei – mélyen a finn nemzeti érzelmekben gyökereztek. A *Kalevala* ennek a legjelentősebb megnyilatkozása, amely 1909-ben jelent meg magyarul Vikár Béla fordításában. Különös említést érdemel Johannes Linnankoski *Dal a tűzpiros virágról* (*Laulu tulipunaisesta kukasta*) című regénye, melyet Némethné Sebestyén Irén 1908-ban magyarra fordított; emellett 'Magyarország barátjának', Eino Leino-nak a versei és Otto Manninen Petőfi-fordításai említhetők még. Éppen az a „népies elem” a finn irodalom eredetiségének a magva, folyamatos sikerének a biztosítéka, amelyet a magyarok maguk is oly gyengéden ápolnak a saját irodalmukban.⁵² A finn zene felemelkedése ugyanazt az eredetiséget bizonyítja, ami a magyar zenében is létezik, és amely lelkileg is közel hozza a testvérnepeket egymáshoz.⁵³ A finn kultúra alkotóképességét tekintve a magyar kultúrával egyenértékűvé fejlődött, sőt egyes területeken meg is haladta azt, ami előfeltétele volt annak, hogy a magyarok a magyarral és az európaival egyenértékűekként kezeljék finn rokonaikat.

Felvinczi Takács Zoltán művészettörténész elemzése szól Teleki kiadványában arról, hogy a magyarok milyen nagyra értékelik a modern finn kultúrát, méltányolva annak erőteljes felemelkedését, amely a testvérnép legújabb kulturális eredményeivel is képes immár versenyre kelni. Pesszimista megállapítás az írásban, hogy a nagy tehetségű művészek jó része Magyarország új határain kívül rekedt, különösen Erdélyben található belőlük bőséggel, ahol erősen korlátozzák az alkotómunkájukat. Felvinczi ugyanakkor a finneket és a magyarokat az egyes antik szerzők által is említett Szkítiából származtatta, onnan, amit úgy írtak le, mint amely nagy orosz területeket is magában foglal, például a Volga–Káma vidékét, ahol a modern tudomány a finnugor őshazát is elhelyezi. Ezt az állítást nem támasztotta alá a szerző, fontosabb volt számára az a felismerés, hogy mindkét nép elvesztette az egyéniségét nyugatra vándorlása során, ami tragikus veszteség volt művészetük szempontjából: a finn eredeti művészet például hosszú időre majdnem teljesen eltűnt, a magyar pedig – főként a németekkel való érintkezés hatására – megváltozott, túlságosan is díszítetté vált. A finn művészet akkor kezdhett csupán megújulni, amikor Finnország kiszabadult Svédország karmai közül, és a finn nép kezdett öntudatosná válni, de még ezután is erőtlenn volt a fejlődése; voltaképpen „csak” a svéd érzelmű Albert Edelfelt emelte fel a finneket arra a nemzetközi szintre, ahol nemzetként artikulálhatták magukat. A finnek eredetének a problémája valójában a 20. században vált aktuális kérdéssé, különösen Akseli Gallén-Kallelában, akinek magyarországi kiállítása igazi áttörést hozott ez ügyben. Ahogyan Felvinczi misztikusan kifejezte, igyekezték elkülöníteni egymástól a politikai és művészi ösztönt, itt nem a finn „vér”, hanem a milió, a „táj” fejeződött ki a maga teljében.⁵⁴ A magyar művészet

52 *Bán Aladár*: A finn és az észti irodalom története. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 277.

53 *Hubay Jenő*: A finnek és az észtek zeneművészete. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 297.

54 *Felvinczi Takács Zoltán*: Északi rokonaink művészete. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 313.

helyzetéhez viszonyítva az eredmény szinte megsemmisítő volt: a finnek ugyanis modernebbeknek bizonyultak a magyaroknál, akik művészetét „földönfutásra ítélték”. Tehát a magyar művészeknek még a művészetben is követniük kell a finn példaképet, Gallén-Kallelát, ezt a „tősgyökeres finn típust”, akinek a festményei visszavezethetik őket a valódi magyarsághoz, a paraszti világ ábrázolásához. A források, amelyekből a finn művészet merít, inspirálhatják őket is. „A Kalevala és a finn nemzeti környezet új ritmust, és a nemzeti élet egyre erősödő lüktetése új hangsúlyokat követelt a művészi előadásban is.”⁵⁵

Gallén-Kallela munkái a *Sampo* (Csodamalom), *Joukahaisen kosto* (Joukahainen bosszúja), *Probleemi* (Probléma), a *Purren valitus* (A vitorla panasz) valóságos „forradalmat” hoztak a finn festészetben. Magnus Enckell (akit Felvinczi Finnország Giottójának nevezett) sem maradt el sokkal a maga szimbolizmusával Gallén-Kallela mögött. A finn mesterek, a magyaroktól eltérően, képesek voltak arra, hogy művészetükben egyesítsék a romantikát az értelemmel, ami világsikert jelentett számukra.⁵⁶ A magyaroknak, ha be kívánják fogadni ezt a fajta művészetet, arra kell törekedniük, hogy megkeressék a saját nemzeti, valamint a közös „eredeti” forrásokból a valódi témákat; meg kell továbbá tanulniuk a finn művésztől, hogy miként lehet mindezt modern stílus-eszközökkel kifejezni. Nincs semmilyen lelki akadálya „a finnség megértésének”, mert a finnugor nyelvészek szerint a magyarok képesek megérteni a finneket, mint ahogyan a finnek is képesek megérteni a magyarokat. Jó példa erre Antti Jalava és Szinnyei József barátsága és gyümölcsöző együttműködése.⁵⁷ Idő kérdése csupán, hogy elterjedjen az egyetértés az alsóbb néprétegek körében is, mely cél különösen kedves a rokon népi eszme képviselői és kivált a civil társadalomban a néprokonsági munkát buzgón végzők számára.

A magyarok és a finnek, valamint a maguk módján az észtek tanúbizonyosságot tettek már eddig is kulturális képességeikről, szemben a germán vagy a szláv kultúrhegemóniával. Teleki tanulmányútjának legfőbb hozadéka mindkét oldalon éppen ebben rejlett, hogy bátorítóan hatott a közös kulturális jegyek tudatosítására, egyszersmind együttműködésre készítetett és példát nyújtott az egymásra rokonként tekintő két nép közötti tudományos kapcsolatok építésére.

Fordította: Kiss Katalin

ANSSI HALMESVIRTA

PÁL TELEKI'S STUDY TRIP TO FINLAND IN 1924

The study trip to Finland, realised in 1924 under the leadership of Pál Teleki, was the first major result of the new direction found after WW I for Turanism and Hungary's kinship ideology. The reasons behind the journey may have been the outcome of

55 Uo. 321.

56 Uo. 323.

57 *Horger Antal*: A magyar és finn nyelvészek érintkezései. In: *Finnek. Észtek*. I. m. 324–329.

several factors: the country's isolation after the Paris Treaties, its politicians' attempt to express their views abroad and the young Finnish nation state's effort to represent itself and its national propaganda.

The Hungarian's stay in Finland was organised by Finnish organisations interested in kinship ideology but other national and public bodies were also mobilised to make the visit a success story. The Hungarian group was made up of professors, students and their family members, while the recipient party also aligned prominent scientists to help educational objectives realised. The Hungarian's visit attracted broad public interest all over Finland, and for this reason the country's revisionist stance and its political state of affairs received wide coverage.

For Teleki himself, the study tour meant spiritual and intellectual refreshment and a cure for his depression. To analyse the experiences gathered during the trip, he used the concept of "geographic landscape and gender", summarised in a volume published four years later and entitled *Finnek. Észtek. A magyarok északi testvérnépei* (Finns. Estonians. Hungarians' relatives in the North). This work highlighted some relevant viewpoints put forward by the representatives of different disciplines, and outlined the experiences gained by the scientists during the journey to Finland. Hungarians saw an optimistic, progressive world in Finland; a rather contradictory imagery to a dismantled, looted Hungary that was conveyed to the Finnish public.